

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԺԱՄԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ԱՂՈՐԴՆԵՐԸ

Մեր ժամագիրքը — իրրե հանդիսա-
րանը մեր եկեղեցւոյ պաշտամունքներուն,
երգին ու աղօթքին — մեծագոյն մասով
ծանօթ է մեր ժողովուրդին: Գիշերային
ժամերգութիւնը մէկն է փոքր այն խում-
բէն, որ քիչ չափով է մատուցուած գանդ-
ուածներու վայելումին: Պատճառը՝ հասկը-
նալի, երբ մտածուի պահը ուր կը պաշտուի
այդ արարողութիւնը: — Գիշերուան մէջ
քիչ մը կանուխ, երբ քուն է քաղաքը,
ու դժուար՝ (գէթ աս դարուն, և մարդոց
մեծ մասին համար) տաճար մը կամ մա-
տուռ մը հանդիպիլ, ու երկու ծունկ կոտ-
րել մթախաղաղ, թերաստուեր կամարնե-
րու ներքեւ . . . :

Եւ սակայն, հակառակ այս հանգա-
մանքներուն, բազմաթիւ են, թէ և աղօտ,
այն վկայութիւնները ուր կը ներուի մեզի
կարգաւ երբեմն խորագոյն հետքերը հզօր
ապրումներու, զարէ դար մեր արիւնոտ
պատմութեան վերլուարումներուն ընդմէ-
ջէն: Զանոնք հասկնալու պէտքի մը առջեւ
մեր միտքը կը լըջանայ և կը դատէ սա
աշխարհքին իրան ու սուտը, կարգն ու
դժոխքը, և իր ճամբան կը փորձէ բանալ
դէպի երկինք, արիւնոտ սա փորձառու-
թեանց վկայութիւնները արձանագրելով
գեղեցիկ, պայծառ և անկորուստ քանդակ-
ներու մէջ, որոնք աղօթքներն են մեր
ժամագիրքին:

Հայ Պատարագին մէջ, որ ամենէն
քաղցր կերպարանաւորումն է Հայ հոգիին
բարախումբներուն՝ երկրէ երկինք, և թէ
մենք վայելքը ունինք մարդկայնացող եր-
կինքի մը, և երկնայնանալ ուղող մարդ-
կութեան մը իրերայնացումներուն, փրկու-
թեան գերագոյն տագնապի մը, տենդի մը
ընդմէջէն, Գիշերային ժամերգութիւնը մեզ
կուտայ ընդգգալ զուտ մարդկեղէն, հաս-
կընալի անդոհի մը հետ այն քանի մը
խոր ու խաղաղ զգայութիւնները, ըզձա-
ւորութիւնները որոնք դարեր ու դարեր
մեր հողերուն վրայ ծնան, բայց ապրեցան
անաւարտ:

Անոնցմէ ոմանք գտած են իրենց կեր-
պարանքը:

Պատահականութեան մը իրրե արդիւնք
է որ ամենէն բարձր աղօթքները և ամենէն
անուշ եղանակները մեր պաշտումներուն,
իրարու եկած ըլլան զարթնումի սա պա-
հուն, գիշերախառն տուայտանքի փոքրիկ
հանդիսաէ մը յետոյ: Մութին, գայիքին,
անտուգութեան ուրուականը թե կը շարժէ
հնչեղ այդ բառերուն ետեւէն: Լոյսին, բա-
րիքին, ապահովութեան ալիքն է որ կա-
մար կը դառնայ, ստուերին ներքեւ այդ
աղօթքներուն:

Ու շատ չեն անոնք թիւով:

Ոչ հանդիսաւոր օրերուն, երբ եկեղե-
ցին մերկացած կ'ըլլայ շքեղանքէ ու ջա-
հադարգումներէ, և շարաններու շղթանե-
րուն զօրշովութիւնը իջած՝ կամարներէն,
կարծես աւելի կշռուի համար ծանրու-
թիւնը յամեցող մութին, յուզումի մը խու-
սափուկ կայծկլտումը կը խորհիս լսել ձայ-
նին մէջը ժամուոր քահանային, որուն
քունը թմրի մըն է միայն յոգնաբեկ իր
մտքին, որ արթնցած՝ շնորհ պիտի նկատէ
այդ դադարը մարմինին: Իսկ հանդիսական
օրերուն, երբ տաճարին պատերը չունին
մտքը շունչի պակասին, երբ կանթեղները
կ'երկնաբանդեն մարմինը կամարներու
ստուերին, ու խնդալ կուտան իրենց յա-
ւերժութիւնը սեւեռող սուրբերու նայ-
ուածքներուն, մասունքներուն, տաք շուն-
չովը տաճարի ամէն մէկ մասի խոյանքին,
գիշերային այդ ժամու ամենէն խորհրդա-
ւոր պատկերներէն կը դառնայ այն պահը,
ուր, խորանին զիմաց, քով քովի կուգան
հասակները տասնեակ մը կամ աւելի սար-
կաւազներու, միաբերան Բարդուղէմ համար
զարթնումը իրենց և իրենց հետ պաշտա-
մունքի կլլող հոգիներուն: Ու զուարթ այդ
ժայթքումէն յետոյ՝ «Զարբուցեալս ամե-
նեքեան ի հանգստեան քնոյ...», լուրջ ու
փալփալ շուքը՝ իր մանիշակին մէջ կանդ-
նող պատարագուորին, քիչիկ մը կերկեր
իր ձայնին շեշտովը, փառարանելու հա-
մար անունը գիշերներուն հսկող, ու քունին
ինկած իրենց մարմինները անեղծ պահող
Աստուծոյն:

— «Զեքն գեհանամք, Տէր Ասուած մեր,
որ շնորհեցեր մեզ հանգիստ՝ քնոյ խաղա-
ղութեամբ...: Տուր մեզ, Տէր, աղաչեմք
զեզ, զմնացուած գիշերիս խաղաղութեամբ
անցուցանել...»:

Փառաբանութեան առաջին աղօթքին սա բառերը՝ այնքան դաշն ու այնքան արձագանգուն, յաճախանքովն են դրուուած հոգիի այն խոռվքներուն, որոնք վանականի մը հանապազօրեայ մտավայրութիւններէն յառաջ կուգան: Լերան մը կուշտին և կամ անոր օտքի մէկ դարձուածքին վրայ ինքն իրեն հետ մնալ փափաքող մեհաւոր տունը աշխարհախոյս վանականներուն, չէր կրնար ապահովութիւնը երաշխաւորել իր պարիսպներուն ապականած առաւելագոյն քանի մը երկվեցեակ աղօթաւորներուն: Քաղաքներու հեւքէն ու մշուշոտ արեւէն իրենք զիրենք հեռու պահել ուզող այդ վանքերը՝ մէյ մէկ սլացքներ քարէ պերճանքի, ճոխութեան ու շէնութեան, իրենց դուռներուն պիտի իջեցնէին արիւնոտ նայուածքները սանձարձակ անորժակներով այն հրտակներուն, որոնցմէ բնակուած կը մնան արեւելքի գրեթէ բոլոր երկիրներու լեռնակողերը, դեռ մինչև այսօր:

Եւ այս աղօթքը, ինչպէս մնացեալ չորսը ժամագրքի այս առաջին բաժանումին, կարգ մը հոգեվիճակներու թելադրանքներէն առաջ, անոնց հետ, անոնց իրիւր շըրջանակ, խորհիլ կուտայ մեզի հին այն օրերու, վանական կարգերու, ժամապաշտական գրութիւններու մասին, ուր, մեր, ինչպէս ընդհանուր քրիստոնէական եկեղեցւոյ ժամագրքին իննը մասերէն իւրաքանչիւրը կը պաշտուէր առանձնաբար, օրուան մէջ ճշգրտած որոշ ժամերուն: Եւ իրիւր այդ՝ յատկանշական են վերագրները՝ արարողութիւն Դիսեբային, Առաւօտեան, Արեւագալի, Երոզդ, Վեցերոզդ, Իններոզդ, Երեկոյեան և այլ ժամու:

Այսպէս, լուսադէմի կամ առաւօտեան ժամու պաշտամունքի աղօթքը, հոգիի և մտքի լուսաւորութեան, պայծառաստիւթեան այնքան ըզձալի հանգերձանքը դեռ չաղերսած, առտուան տոթած գուարթութիւնը՝ լոյսին զուարճացնող բերկրանքը օրհներգէ պիտի. — «Դոնանամք զեկն, Տէր Ասուած մեր, որ երեւելի լուսով ֆոլ զուարճացուցեր զամենայն արարածս քո...» Իսկ երեկոյեան ժամունը՝ ցորեկին մէջ առաջադրած իր առաքինի գործերուն, բարի կամեցողութիւններուն ընդունելութիւնը հայցելէն, և խաղաղութեամբ ապրուած

օրուան համար իր երախտիքը յայտնելէն յետոյ, յիշեցնէ պիտի անդահանքը իր հոգիին, վրայ եկող զիշերուան գայթուսներէն, սարսափներէն. — «Տուր մեզ, Տէր, աղաչեմք զեկ, զերեկս եւ զառաջիկայ գիշերս առանց մեղաց եւ առանց գայրակղութեան անցուցանել...»:

Եւ սակայն, ընդունելով հանգերձ ժամանակին ու շըջանակին բաժինը, վերեւ մէջբերուած տողերուն մէջ, թիթեա առնել պիտի ըլլար միջնորդար ամէն ու ոեւէ աղօթքի, զայն զիտելով, ունենդրելով, ծանծաղ այն խորքին վրայ միայն, որ փոխադրութիւնն ու նկարչականութիւնն է արտաքին իրականութիւններու, պահերու: Ու պարպուած, մակերեսային պիտի մնան այդ տարրերը, որքան ատեն միաքը անկարող է վերընկմելու զանոնք հոսանուտին մէջը այն ջրվէժումին, որ թափանցող, մշտանորոգ հոգին է: Թրթուուն, բոցեղէն այն լեզուն, որուն շունչովը, ցոլքովը, ամենէն անհրապոյր, ձևին յտակ ու տիրական զաշնակութիւնէն զուրկ իրերն ու երեոյթներն անդամ թելազրիչ, վճռական կերպարանք մը կը հագնին:

«Զմնացուած գիշերիւս խաղաղութեամբ անցուցանել . . . »:

Գիշերուան կէսին մօտերէն գէպի արեւին ծաղը նայող այս տողը ի՞նչ իմաստ պիտի առնէր, առանց այն չբացուած բայց թելադրուած, չըսուած բայց իմանալի խոր լիրոններուն՝ հոգիի որքան մարմնի զգայութիւններէն, որոնց հանդիսաւորումն են, կը խորհնք, զուսպ ու ժուժկալ սա բառերը: Դալիքը, մութին մէջէն: Անստուգութիւնը, խաւարին ծածկոյթով: Ու խարխափումներ՝ անհարթ ճամբաներէն կարծր այն լեռներուն, կտրատուած, խաչածեռուած այն ծմակներուն, խորխորատներուն, որոնք մեր հայրենիքին զեղեցկութիւնն են կանգներ տարագիր մեր հոգիներուն մէջ: Ու հասկնալի կը դառնայ աղաչանքը աղօթքին, երբ գարանակալ այս չարիքներուն մէջէն ապահով հասնելու համար լոյսին, բարիքին, միջամտութիւնը կը խնդրուի խաղաղութեան:

Առիթը(*) ունեցած ենք, ասկէ առաջ, բանալու, աւելի լայն, տարողութիւնը խա-

(*) Տես՝ «Սիոն», 1940 Յոլիս-Սոսոս. էջ 176-180:

զաղութեան ըղձանքին, երբ անոր կարգ մը նկարագիրները ճշտելու փորձն ենք ըրեր, մեկնելով սրբազան մեր գրականութեան աղօթքներուն թելադրած տարազներէն:

Խաղաղութեան բաղձանք մը՝ որ տարօրէն ըստ մեզ եղած ըլլայ հայ լեռնաշխարհին, հայ ցեղի պատմութեան: Ու կը հաւատանք թէ, ամենէն անսեթեթ, հարազատ իր կերպարանքը հայ աղօթքին մէջ գտած է անիկա: Երբ մանաւանդ միտքէ չհաննք թէ անոնք՝ մեր Եկեղեցւոյ աղօթքները, արտասանուած են հայ ժողովուրդին ապագայովը խոստովայով, անոր անցեալովը խանդավառ հողինը կողմէ, որոնք իրեն պետ կամ բարձրատիճան անձնաւորութիւն, հոգն են ունեցեր իրենց աշխարհութեանը յանձնուած ցեղի մը ներկան իր ճակատագրին տանելու, ճամբուն մէջէն լոյսէ բարձունքներու: Եկեղեցւոյ, կրօնքի պաշտօնեաներ են անոնք, քաղաքական մեր փառաւոր օրերուն զործակից կամ խորհրդական՝ մեր ցամաքին ապահովութիւնը երաշխաւորող մեր թագաւորներուն և իշխաններուն: Ոչ նուազ, ու թերեւ աւելի ևս զօրաւոր պատասխանատուութեամբ ու հեղինակութեամբ, մեր ժողովուրդին կրօնապետները, զուխն են կեցեր իրենց հօտին, ստեղծելով, յառաջ բերելով, առնուազն պահելով այն ոգին, որով միայն, այնքան ժողովուրդներ, կրցեր են իրենց յարգողի ճամբան ունենալ պատմութեան մէջ, ազգերու համաստեղութեանց շարքին: Ու, մինչև վերջին քսանհինգամեակը տակաւին, նոյնն է մշուշոտ այդ արահետը: Քաղաքական, զինուորական անկումներ, յուսախաբութիւններ, առեւտրական ձեռնարկներէ շլացումներ, ապրուստի մտահոգութենէն պանդխտութիւններ, և այս բոլորը գերազանցող արիւնքուշտ բանագործները՝ իրենց վայրագութեամբն ու անմարդկայնութիւններովը, քանի մը ժողովուրդ քարացուցած պիտի ըլլային անլոյս պողոտաներուն վրայ մոռցուած երկինքներու՝ երկրի ընդերքներուն: Այս ամէնը հողովոյթն են կազմեր մեր մեր ժողովուրդին ու մեր պատմութեան, պարբերաբար, ու գծողական անխուսափելիութեամբ: Բայց արիւնք չէ սառեր, մինչև այսօր, մեր երակներէն, մեր հոգիէն: Մենք այն ժողովուրդն ենք, որ

զիտէ խրախճանքներ սարքել իր գերեզմանատուներուն խոյ մէջը:

Հասկնալի ու յստակ կը դառնայ հիմա ամէն մէկ շեշտ մեր աղօթքներու բառերէն, երբ զիտենք այլևս թէ հազարներու հառաչանքին դաշնաւոր երգը ըլլալ կը փորձեն անոնք: Վարդապետը կամ քահանան, որ կանուխ գիշերով, ինքզինքը քունին թմբիւրին դէմ բռնած, կ'աղերսէ — Հովիւ քաջ, հովիւ բարի և յաւիտենական, նայեալ ց եւ այց արա բանաւոր հօտի քո, զոր ժողովներ առ քեզ գլխութեամբ քով, . . . » և կամ՝ «Տէր զօրութեանց, խաղաղացի գահաձինս մեր յամենայն սատանայական խոսովութեանց և յաշխարհական զբօսանաց . . . » իր հոգիին մէջ համախառնուած կը զգայ վաստակարեկ այն բաղմամբ և հազարներուն, որոնք անկողին յարգարեկէ առաջ, մրմնջած պիտի ըլլան. — «Տեառնագրեա քո անուամբդ զլուսանցոյց երգ յարկիս. պարփակեա քո ձեռամբ զառաստաղ տաճարիս . . . Տուր հանգիստ բերկրութեան մահահանգոյնս նիրհման ի խորութեան գիշերիս . . . »:

Փոքրիկ այս անգրագարձէն յետոյ, յետագայ տողերը պիտի ուզէին արձագանգը ըլլալ այն քանի մը զգայնութիւններուն, որոնք տիրական յեղումներէն են մեր ժողովուրդին ու հայրենիքին: Ու մեր Եկեղեցւոյ Գիշերային ժամու պաշտամունքին թիւով չորս աղօթքները բաւական բան ունին մեզի ըսելիք, յիշեցնելիք չարիքը գլխակալելու մեղայատուկ կերպէն, զօրաւորներու անխիղճ կեղեքումներուն ենթարկուելու մեր ամէնօրեայ մըլձաւանջէն, աներկրային, վերին ուժերու օժանդակութեան խորունկ ըղձանքէն, համայնական բարօրութեան մը մշտակարօտ ակնկալութիւնէն:

Օտար, բայց մանաւանդ աշխարհակալ, իրենց յաղթանակներովը հալարտ ազգերու աղօթքներուն մէջ գծուար է գտնել զեղումը այն զգացումներուն, որոնք տիրապետուած, բարեբարուած ժողովուրդներու հոգեբանութիւնը կը կազմեն:

Անոնք՝ բախտաւոր գաւառները այս աշխարհին, պիտի հայցեն օրհնութիւններ իրենց թագաւորին ու արքայական զարմին, պետութեան խորհրդականներուն, զօրագլուխներուն ու բանակներուն:

Երբ մենք, ու մեզի նման այս աշխարհէն ափ մը հող միայն իբրեւ բարիք վայելող ժողովուրդները, կը կենանք ծովու և ցամաքի պատկերներուն զիմաց, մարդեր են որ կը տեսնենք ամենէն առաջ ու ամենէն աւելի, կեանքին ընդմէջէն, իր բազմազան երեսներով, ու կը խնդրենք. — «Վասն ճանապարհորդաց հարց և եղբարց մեքոց, որք ընդ ծով և ընդ ցամաք դնասցեն, որպէսզի առաջնորդեսցէ նոցա, խաղաղութեամբ պահեսցէ, և տարեալ հասուցէ յիւրաքանչիւր տեղիս Տէր Աստուած մեր...»

Ու երկնքին ողորմութիւնը կը հայցենք աշխարհի չորս հովերուն ինկած «հիւանդներուն, վշտացեալներուն, նաւորդներուն, խոտովանողներուն, ապաշխարողներուն, և հանգչած հոգիներուն...» — որովհետեւ երկնքէն հսկող աչքը միայն կրնայ թափանցել մութ խորշերը մեր աշխարհին, ու պատապարել տարտղնուած բեկորները մարդկեղէն այս խեղահներուն։ Մինչդեռ որդիները այս աշխարհի ճգոններուն, ծով ու ցամաքի պատկերին մէջ, թագաւորին ուժերուն բարգաւաճումը կը փնտռեն առաւելապէս, պաշտպանելու համար զիրենք բոլոր վտանգներու և թշնամիներու դէմ, որոնք կրնան գալ օդէն, ջուրէն ու ցամաքէն։ Ու կը զգաս թէ ի՞նչ պաղարկեսով, վստահ չեղտով ու ճշտուած բանաձևումներով կը խօսին անոնք, մինչև անգամ Աստուծոյ հետ։

Ո՛րքան տարբեր՝ մեր աղօթքները։ Թէ՛ նկարագրով և թէ՛ այն ոգիով, որ անոնց մթնոլորտը կը յատկանշէ։ Զանցումի մը վարանքը պիտի հայցելէ մեզ, երբ յայտարարենք թէ քիչ ժողովուրդներու մօտ կը գտնենք այն ընտանութիւնը, մտերմութիւնը որ երկինքը այնչափ իջեցնէ մարդոց հոգիներուն։ Որ Աստուծոյ հետ խօսի հաւասարապէս պատկառանքով, ահով, զայրոյթով, ողորմումով բայց միշտ համակերպութեամբ, փառաբանութեամբ։ Գիտենք թէ դժուար է մեզի, վստահիլ մարդերէ եղած խոտանմաններուն։ Մեր երկիրը տեսեր է տիրապետութիւնը արեւելքի մէջ աշխարհակալ համբաւուած բոլոր կայսրութիւններուն — Ասորա-Բաբելականէն մինչև Հռոմէականն ու Բիւզանդականը, ու մեր դարուն՝ Ռուսականն ու Օսմանեան արիւնի հարազատ զաւակներունը։ Անոնց եւ ոչ մէկին նայուածքը եղեր է պայծառ, գերմ,

խոժոռանքէ, հանգարտ ապրումին, ժիր բարգաւաճումին զիմաց իրենց ճակատագրին իսկ մուրհակովը կարծես հարուածուած ու անբախտ մեր հայրերուն։ Եւ ասիկա՛ զոյգ երեսներուն ալ վրայ ազգային մեր կեանքին — կրօնական ու քաղաքական։

Ու շա՛հը, այսպէս ըսենք, այս բոլորին։

— Այն զգացումը, եթէ զիտակցութիւն տարազը շատ լուրջ պիտի թուի, թէ տժգոյն ու նեղ է սիրտը այս աշխարհի որդիներուն, ակնկալելու համար անոնցմէ քիչիկ մը մեծանձնութիւն, հոգիի լայն չուք։

Մարդերէն մեր չգտածը, մեզի զլացուածը, ամէն անգամուն երկինքէն ենք օգտակար որ իջնէ կամ զրկուի մեզի։ Ու մեր մարմինները առնուազն ծուարելու համար, մանաւանդ գիշերուած մղձաւանջին ու ճնշող զգայութիւններուն սարսափէն, մենք ոչ միայն վերնային զօրութիւններու պաշտպանութիւնը, հովանին ուզեր ենք որ պատապարան մը իբրեւ ծածկէ զմեզ, այլ, ինչ որ բուն իսկ տապանալը, խորունկ ըղձանքը կը մատնանշէ հոգիին, խնդիրքն ենք ըրեր աչիւն բիբլին պէս զմեզ խնամելուն, մեր վրայ մօտէն հակելուն։ Ի՛նչ՝ աւելի տապաւորիչ ու սրտազրաւ քան փոքրիկ այս պատկերը, փոխաբերութիւնը՝ եթէ կ'ուզէք, արտայայտելու համար հոգիի այն վիճակները, որոնց անձուկ, խռովք անունը կուտանք։

Նոյնքան արտայայտիչ բացատրութիւն մըն է «աչիւն լոյսին պէս սիւբել, գուրգուրալ» ժողովրդական ասութիւնը. միւս տարբերակը վերեւ յիշեալին՝ թերեւ անկէ աւելի կենդանի, միտքը ուղղակի կեանքէն պատկերի մը, ձիւ մը տանող ու կապող։

Երկինքին ու Աստուծոյ հանգէպ այդ ընտանութիւնը, մարդոց անյադ կեղեքումներէ դառնացած այդ զգացումը կը կարգանք շեշտերուն մէջը աղօթքի սա բառերուն. — «... հասն' մեզ զուրմուրիւն և առաջապէս, ծածկեալ զմեզ բնի հովանեալ ամենագոր աշոյ և... պառնեա զմեզ որպէս բիբ սկան, եւ առա առ մեզ նեան բարի...»։

Ողորմութիւն չտեսած, չարիքին ըստուերը միշտ իր հետքերուն վրայ զգացող մտավիճակի մը արտայայտութիւնը ունին սկիզբի տողերը նոյն այս աղօթքին։ Ժողովուրդ մը, որուն համար աշխատանքը նուիրական ժողովուրդութիւն մըն է գարձեր,

որբութեան հեռաւոր ու ծփուն մէկ քաղցրութեամբն ալ հրապուրիչ, իր «ճիւղին պարտքը» կը համարի կարծես այլասիրօրէն տքնիլ, գիտնալով հանդերձ թէ ինք պիտի չվայելէ արդիւնքը, բարիքը իր քրտինքներուն: Ու գարեբով անիկա վաստակեալ, դասեր է իր հողին վրայ, իր արտերուն մէջ, բայց միշտ օտարին համար:

Եւ այդ օտարը՝ զօրաւոր որդին այս աշխարհի, պիտի գայ իրրեւ պահանջատէր, անպայմանօրէն լեցնելու՝ հարստացնելու՝ շտեմարանները իր ապարանքներուն: Հակառակ պարագային՝ անիկա պիտի չվարանի աւարել, յափշտակել ու տանիլ, եթէ պահանջողի իր իրաւունքովը, գերովը չկարենայ զոհացնել ընչաքաղցութիւնը իր սրտին:

Թալանի ենթարկուելու այդ վախը ունի կարծես, զիշերտան մէջէն երկարող ծայրը սա բառերուն. — Լո՛ւր մեզ, Աստուած փրկիչ մեր. խնամեցիք ունկն քո ի խնդրեալս մեր, զի մի՛ ունայն լիցին վասակի ծառայից քո: Թող թէ, ինք իրեն մնացած, առանց՝ բռնութեամբ իր ունեցածը իրմէ խլուելու այդ վախին, ան՝ մե՛ր ժողովուրդը, փառասիրութիւնը պիտի չունենար իր ամբարները միշտ լեցուն պահելու, միայն վայելումին համար իր անձին: Հօգի յայդ խոռվքներէն հեռու, ինք է որ այս անգամուն պիտի բաժնէ ինքզինք ու իր աշխատանքին արդիւնքը: Ան պիտի չմոռնայ բաժինը իր հողին, խնդացնելով սիրտերը ազգատենութեան, Աստուծոյ տունին նուէր տանելով մաս մը իր բերքէն: Իսկ իր տունի մասանին մէջ ամբարուածը: Ան պիտի չխնայէ փոքրիկ այդ բաժինն ալ զնիւն անցորդներու և հիւրերու առջին, փոխան անոնց մէկ բերան օրհնութեան: Ո՛րքան թելադրիչ են, իբր այդ, սա երկու պարզ տողերը.

— Ծինակաւին դուռն է բաց

Հայ ու սեղան միտս պահաւս:

Ու առասպելական չեն պատմութիւնները այն առանձնականութիւններուն, որոնք վրաքը կը կազմեն հայ գեղջուկներու առաքինութիւններուն, իր յարկին տակ ապաստան տալու աստիճան մինչև անգամ իր թշնամիին, որ զիշերը ուշ ատենով իր ճրագին է եկեր, իր դուռն է ավառեր:

Այլասիրական այդ զգացումը տարազել կը փորձեն խոր ընդարձակութեամբ, որտաքուս, անհաշիւ քրձաւորութեամբ մը

արտաբերուած բառերը սա աղերսին. — «Զամենեսեան օրհնեա, զամենեսեան խնայեց, զամենեսեան լուսաւորեա, եւ ամենեցուն պարգեւեա զերկնից արիւնքիւնդ...»: Թրիստոնէական ուսուցումներու և զաւափարներու բանաձեւուած եզրերուն արձագանքները չեն լուսաւոր տալու պէս, բխումն իսկ է արեւելքի ժողովուրդներու հոգիին: Ու ամենէն աւելի մենք գիտենք թերեւ, թէ ամէն բարիք վերէն կը տրուի...: Ու մեր սովորական կեանքին ու խօսակցութեանց մէջ նոյնիսկ, չենք մոռնար երկիրքը՝ իրրեւ շտեմարանը այդ օրհնութիւններուն: Այս տեսակէտէն շատ բան կ'ընէ, ազաւագուած բայց ինքն իր մէջ գեղեցիկ իմաստի մը ելած ողջոյնի սա բանաձեւը՝ «Օրհնեա ի Տէր» (Տիրոջը անունովը օրհնէ): Ու գիւրին թող չկարծուի, ամենուն համար և անխտիր, երկնքին, արգարութեան, մարդերը իրենց գործերուն համաձայն վարձատրող միակ ապաւէնին օրհնութիւնը խնդրելու այս արարքը: Օրէնքի և Ուժի արդարութեան կշիռքը իրենց չափանիշ առնող ժողովուրդներէն դժուար է սպասել նման շարժում կամ մաղթանք: Նոյնքան հեռու պիտի մնայ անոնց մտածումը, իմաստութիւն խնդրելէ, ոչ միայն իրենցմէ դուրս ուրիշներու համար, այլ մինչև իսկ բարիքին, դարգացումին համար իրենց անձերուն, քանի որ այդ իմաստութիւնը շատ բան պիտի արգիլէր զօհացումէն իրենց օրինազանց ախորժակներուն: Բայց ուրիշներու մօտ մերժուած այդ իմաստութիւնը, մեր զգացումին իսկ թելադրութեամբը, անհրաժեշտութիւն մը նկատած ենք մենք մեզի համար: Անով միայն պիտի կարենանք տանելի ընել դժոխքի կեանքը այս աշխարհի մեր ապրումներուն: Ու զիտենք թէ ոչինչ կը փոխուի մեր վիճակէն, երբ մասնաւորներ միայն արժանանան այդ պսակին: Ուզել որ բոլորը իմաստուն ըլլան, կոտորել է կեղեք իր փոքրիկ ետին ու երջանկութիւններուն, տեսականացնելու համար ինքզինք և իր ըղձանքները, պարուհակին մէջ ներդաշնակ ու երջանիկ ամբողջին: Ու գերագոյն իր բարձունքին կը հասնի յաւերժութեան այդ զգացումը, երբ երկնքի արքայութիւնն ալ կը խնդրուի, այլամերժօրէն, ամենուն: Հասկնալի է այլևս

բանաւորութիւնը այս փափաքին: Երկինք և արքայութիւն: Որոնք շարունակ մտածուած են պատկերովը խաղաղ նաւանցիստի, որուն անձկապին սպասումը ունին փոխուրիկի մղձաւանջէն միշտ պրկուած մնացող հոգիները այս աշխարհի ճամբորդներուն:

Զինք մօռնար որ այս բոլոր զգայութիւնները թէ և իրապէս ամբողջ զանգուածի մը, ժողովուրդի մը կեանքէն քակուած հանգուցներ, բայց մեզի կուզան վանականի մը կամ կրօնաւորի մը գրիչով: Եւ ճշտուած իր բաժինը ունի այդ աշխարհը, մօտիկը համայնական այս բխումներուն: Իր ասպարէզին հեռապատկերովը մտազրաւուած, չար ու թերուն լարերէն, սաղարանքներէն անհրեկամ, առանց զայրակվութեան և անյնաս անցնելու համար առապարներէն այս աշխարհի և իր մարմնի ճամբաներուն, ուժգին փարուժովը իր հոգիին, պիտի կարգայ անիկա. — «Շնորհեա մեզ երկիւղիւ ի պաշտօն քո կանխել հանապաղ. սիրել զեզ ի բոլոր սրտե եւ ի բովանդակ մնաց... եւ զսանել ի բն զգնորհս եւ զոլորմութիւն, եւ զառաքինասէր զործոցն յաշուութիւն...»: Եւ այնքան սաստիկ է իր մէջ երկինքէն չգրկուելու այս ըզմանքը, որ ինքզինքը պիտի հանգեւծէ, յարգարէ, իր հոգիի երգիքին տակ քնակեցնելու համար մինչեւ անգամ զԱստուած: Բարութեան, առաքինութեան, կատարելութեան իմանալի փափաքը, երազն է ստիկա երկընքի սպասին մէջ իր անձը չսակարկող կրօնաւորին, որ պիտի չվարանի երկինքը հաճեցնելու փորձը ընել, այս աշխարհի վրայ նոյնիսկ, խնդրելով. — «Եկեացի եւ բնակեացի առ մեզ աստուածութիւն քո...»:

Ահաւատիկ ուրեմն շրջանակը գիշերաշին ժամերգութեան մեր աղօթքներուն՝ այնքան բուխ և նոյնքան առօյլ՝ մեր հոգիէն խոսող: Ու կրօնաւորը՝ ինչպէս բոլոր բարձրատիճան հովուապետները մեր պատմութեան, արտայայտութիւնն է մեր ժողովուրդին համայնական զգացումներուն, խոսովներուն, երջանկութիւններուն: Իր այդ, այս աղօթքները իրենց մասնաւոր միջնորդութեամբ ունին զօր չէ կարելի չփոխել աղօթքներուն հետ ուրիշ ժողովուրդներու: Ակնարկած եղանք արդէն բախտաւոր ազգերու մտածումի ձևին, զժողովուրդներով հոն անդրադարձը այն խոսովներուն, որոնք հաւածուած, բարիք չտեսած, իր երկրին մէջ իսկ պանդուխտ ապրած ժողովուրդի մը հոգեբանութիւնը կը կազմեն:

ԹՈՐԳՈՄ ԱՔԵՂԱՅ

ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ

ԻՆՉՈ՞Ւ ԿԸ ՓԱՓԱՔԻՆՔ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ԶՕՐԱՑՈՒՄԻՆ ԵՒ ՊԱՀՊԱՆՈՒՄԻՆ

Այս յօդուածը կը գրենք անհատական հանգամանքով և ի պատասխան, վերջիչեալ հարցին շուրջ, զանազան առիթներով մեզի եղած հարցումներուն:

Նախ քան մեր նիւթին անցնելը, միաքերու մէջ ունէ շփոթութեան կամ սխալ մեկնութիւններու տեղ չձգելու համար, կարեւոր կը համարենք յայտարարել թէ՛ մեր այս գրութեան նպատակը կրօնական կամ դաւանական չէ:

Մեզի համար քրիստոնեայ բոլոր Եկեղեցիներն ալ — կաթոլիկ, բողոքական, յունադաւան — հաւասար արժէք ունին՝ ամէնքն ալ, ինչպէս Հայաստանեայցը, հիմնուած ըլլալով Աւետարանի սկզբունքներուն և քարոզութեանց վրայ: Դաւանական տարբերութիւններ՝ յառաջ եկած կամ ստեղծուած տեղական, քաղաքական և հատուածական նկատումներով, հեռու հաւատքի ուղղափառութեան նախանձախնդրութիւնէն, և այդ նպատակով ալ, հակառակ՝ Բրիտանի և Աւետարանի սիրոյ և հանդուրժողութեան քարոզութիւններուն, հրահրուած և արուեստական տեսլութիւններով շահագործուած, իր խորքին մէջ կը մնայ նոյն, ծէսերով, անունով և սովորութիւններով միայն տարբերուելով: Եւ ատենք այլեւս սկսած են արդէն, ուղիղ մտածողներու համար նկատուիլ որպէս ժամանակավրէպներ:

Հաւատացած ենք որ այս կամ այն քրիստոնեայ Եկեղեցիին պատկանելի չէ որ մարդու սիրան ու հոգին պիտի ազնուացնէ, այլ ասոնց հեռեւորդներուն օրինակելի կեանքը՝ հաճոյ մարդկանց և Աստուծոյ:

Ամէն Եկեղեցի ալ ունի կամ կ'ունենայ իր բարի կամ չար հետեւորդը, համաձայն իր խառնուածքին, առանց ազդուելու պատկանած Եկեղեցիին:

Մեզի համար, կը կրկնենք ուրեմն թէ՛